

mgr Magdalena Łapińska
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny
Kolegium Literaturoznawstwa

Autoreferat rozprawy doktorskiej

**Violence and its costs in contemporary African American women's fiction
in the light of Silvan S Tomkins's study of affects**

(Przemoc i jej konsekwencje we współczesnej prozie pisarek afroamerykańskich
w świetle teorii afektów Silvana S. Tomkinsa)

Historia Stanów Zjednoczonych, podobnie jak każdego innego kraju, nie jest wolna od przemocy i rozlewu krwi. Znaczna część tej brutalnej, krwawej i często wypieranej historii dotyczy wykorzystywania i cierpienia Afroamerykanów. Literatura afroamerykańska w pewnym stopniu uzupełnia wiele luk, które można znaleźć w historycznych opisach doświadczeń czarnych mieszkańców Ameryki. Literatura afroamerykańska odzwierciedla problemy z jakimi borykali się lub nadal borykają Afroamerykanie. Zwłaszcza proza pisarek afroamerykańskich w dużej mierze ukazuje szczególnie traumę czarnej społeczności w Stanach Zjednoczonych, przedstawiając wielopłaszczyznowe problemy, z którym borykają się Afroamerykanie. Proza ta ilustruje nie tylko wpływ niewolnictwa na poszczególne jednostki lub całe pokolenia, tak jak jest to przedstawione w *Umilowanej* Toni Morrison czy w *Korzeniach* Alexa Haleya, ale również zmagania Afroamerykanów po ich emancypacji, temat obecny w *Passing* Nelli Larsen, *Niewidzialnym Człowieku* Ralpa Ellisona, *Gdyby ulica Beale umiała mówić* Jamesa Balwina i wielu innych utworach literackich. Pomimo że fikcja literacka jest głównym rodzajem prozy, który zgłębia traumę Afroamerykanów z ogromnym naciskiem na przeżycia jednostek, współczesne teksty autobiograficzne również prezentują bieżące problemy czarnych mieszkańców Stanów Zjednoczonych. Wśród nich znajdują się autobiografie, które w pewnym stopniu przypominają fikcję literacką, jak na przykład autobiograficzne powieści Mayi Angelou, z których najbardziej znana to *I Know Why the*

Caged Bird Sings i biomitografia Audre Lorde pod tytułem *Zami: A New Spelling of My Name*.

Pomimo tego, że historycznie rzecz biorąc, Afroamerykanie od początku byli, jak i wciąż pozostają, ofiarami wielu rodzajów przemocy, na czele z przemocą na tle rasowym, której źródłem jest rasizm białej większości i która w różnym stopniu dotyka wielu aspektów ich życia, rozprawa pod tytułem *Violence and its costs in contemporary African American women's fiction in the light of Silvan S. Tomkins's study of affects* (*Przemoc i jej konsekwencje we współczesnej prozie pisarek afroamerykańskich w świetle teorii afektów Silvana S. Tomkinsa*), skupia się wyłącznie na analizie wybranych powieści przedstawiających traumę Afroamerykanów w kontekście przemocy rodzinnej, ukazując mechanizm sprawiający, że przemoc niewolnictwa może być rozpatrywana również jako przemoc rodzinna w specyficznym kontekście; celem rozprawy jest ukazanie afektywnego uwikłania przemocy we współczesnej literaturze afroamerykańskiej. Tematyka przemocy wobec i wśród Afroamerykanów nie jest tematem zamkniętym, nawet niewolnictwo, tak bardzo oddalone w czasie wciąż potrafi budzić kontrowersje i spory wśród historyków, pozostając kwestią, która nadal jest poruszana podczas współczesnych protestów antyrasistowskich, tak jak to miało miejsce w 2020 roku w Stanach Zjednoczonych podczas protestów i zamieszek wywołanych przez śmierć George'a Floyda, z rąk funkcjonariusza policji.

Temat traumy bardzo często łączy się z literaturą. Zygmunt Freud w swojej teorii psychoanalizy używał literatury, aby zgłębić temat traumy i poznać jej ukryte mechanizmy. Traumatyczne przeżycia związane są ze skrajnymi stanami emocjonalnymi, często niezrozumiałymi dla osób postronnych. Literatura w unikatowy dla siebie sposób pozwala nam odczuć to, co czują inni oraz prowokuje empatię. Zależność pomiędzy literaturą a emocjami została zauważona już w starożytności, ale badania literatury w kontekście afektów pojawiły się dopiero pod koniec XX wieku. Pomimo, że istnieje wiele teorii dotyczących afektów, w rozprawie jako podstawowe narzędzie badawcze zostały wykorzystane przede wszystkim teorie Silvana S. Tomkinsa. Ujęcie afektów Tomkinsa zostało wybrane nie tylko z powodu jego wyjątkowej pozycji wśród badaczy podstawowych emocji jako pioniera badań nad afektami, ale również w związku z rozpowszechnionym poglądem wśród literaturoznawców, iż jego ujęcie jest idealnie dopasowane do analizy tekstów literackich.

Rozdział pierwszy zatytułowany **"Shades of emotion": Emotions through history; Silvan S. Tomkins's theories concerning affects and psychiatric emotional disorders linked to violence** przedstawia pokrótce jak emocje były postrzegane i konceptualizowane na przestrzeni wieków, zwięźle przedstawia obserwacje Silvana S. Tomkinsa dotyczące afektów oraz zawiera objaśnienia podstawowych terminów wykorzystanych do przeprowadzenia analiz wybranych powieści, zawartej w kolejnych rozdziałach. Według Tomkinsa dziewięć wrodzonych afektów o różnej intensywności pomaga przetrwać ludziom już od dnia narodzin. Tymi afektami są: zainteresowanie-ekscytacja (interest-excitement), przyjemność-radość (enjoyment-joy), niespodzianka-zaskoczenie (surprise-startle), żal-cierpienie (distress-anguish), gniew-wściekłość (anger-rage), niepokój-strach (fear-terror), wstyd-upokorzenie (shame-humiliation), pogarda-wstręt (contempt-disgust) oraz wyodrębniona znacznie później reakcja na przykre zapachy (disgust). Każdy z dziewięciu afektów zawiera własną, niepowtarzalną sygnaturę empiryczną, przy czym każdy przypisuje określone znaczenie informacjom, które są przyjmowane, przechowywane i przywoływane. Afekty to wrodzone "protokoły", które po uruchomieniu zwracają naszą uwagę na rzeczy i motywują nas do działania. W ujęciu Tomkinsa afekty są czymś innym niż emocje. Stanowią one system biologiczny leżący u podstaw emocji, w którym dopiero świadomość afektu to uczucie, a uczucie w połączeniu ze wspomnieniem wcześniejszych podobnych uczuć zmienia się w emocje. Często nieświadomie opracowujemy „zasady,” aby uzyskać więcej pozytywnych i mniej negatywnych afektów. Tomkins nazywa te zasady skryptami. Osobowość, z kolei, składa się ze skryptów, których dana osoba używa do modulowania afektów. Rozdział pierwszy zawiera również krótkie przedstawienie teorii traumy, która odgrywa ważną rolę w analizie przemocy w kontekście literatury afroamerykańskiej, ponieważ traumatyczne przeżycia bohaterów wpływają na ich afektywne doświadczenia. Pokrótce przedstawiony został rozwój teorii traumy od badań Zygmunta Freuda nad histerią do współczesnych badań takich badaczy jak Judith Lewis Herman czy Cathy Caruth. Przedstawiona została również charakterystyka wybranych zaburzeń psychicznych związanych z doświadczeniem traumy.

Powieści poddane analizie w kolejnych rozdziałach zostały wyselekcjonowane do tego celu, ponieważ każda z nich przedstawia unikatowy a równocześnie wspólny dla wszystkich diskutowanych tu powieści temat konsekwencji wcześniej doświadczonej

przemocy, który pozwala zgłębić afektywne reakcje bohaterek i bohaterów. Każda z analizowanych przeze mnie powieści ukazuje inną wariację afektywnych reakcji dotyczących przemocy, co pokazuje różne reakcje dotyczące aktywacji poszczególnych afektów. Wszystkie te powieści dotyczą również kilku pokoleń jednej rodziny, a głównym wątkiem jest doświadczenie przemocy mającej źródło w doznaniach przodków przez najmłodsze pokolenie. Powieści analizowane są w porządku od najsilniejszego wpływu niewolnictwa na przemoc doświadczaną przez bohaterki, do przemocy, która nie ma bezpośredniego związku z niewolnictwem, chociaż bezsprzecznie może być interpretowana jako równie zniewalająca.

Rozdział drugi zatytułowany **"All I was really aware of was the pain": (Re)discovering the familial and historical past in Octavia E. Butler's *Kindred*** rozpoczyna część analityczną pracy. Po krótkim przedstawieniu argumentacji dotyczącej znaczenia powieści dla współczesnego czytelnika, rozdział skupia się na motywie podróży w czasie - bohaterowie przenoszą się wielokrotnie między latami 70 XX wieku do czasów niewolnictwa w Stanach Zjednoczonych. Podróże te stają się możliwe (a nawet konieczne) wskutek ekstremalnych doświadczeń afektu niepokój-strach przez głównych bohaterów. Rozdział przedstawia również analizę związków interpersonalnych obecnych w powieści skupiającą się przede wszystkim na związkach międzyrasowych w których wiodącym afektem jest wstyd-upokorzenie i stereotypach kobiet afroamerykańskich w oparciu o obserwacje Patricii Hill Collins i Patricii Morton. Analiza dotycząca kształtu rodziny pod wpływem niewolnictwa i przemocy psychologicznej związanej z więziami międzyludzkimi przeprowadzona między innymi na podstawie obserwacji Tomkinsa dotyczących „punitive socialization” poprzedza wieńczące rozdział rozważania dotyczące przemocy fizycznej i jej wpływu na emocjonalne doświadczenia bohaterów, społeczności i przyszłych pokoleń.

Analiza przeprowadzona w rozdziale trzecim **„[B]attered body, bent double with pain”: The never diminishing impact of slavery in Phyllis Alesia Perry's *Stigmata*** skupia się na odmiennych afektywnych doświadczeniach kobiet pochodzących z jednej rodziny, doświadczeniach, których źródłem okazują się być przeżycia związane z niewolnictwem jednego z minionych pokoleń. Rozdział bada doświadczenia głównej bohaterki w kontekście choroby psychicznej – zaburzenia dysocjacyjnego tożsamości - będącej swoistym piętnem oraz emocjonalnych konsekwencji owego stygmatyzowania. Koncepcja piętna Ervinga Goffmana, rozważania Rosi Braidotti dotyczące nomadyzmu oraz obserwacje Johna Thomasa

Mitchella dotyczące postrzegania świata przez pryzmat rasy zostały wykorzystane do analizy stygmatyzacji głównej bohaterki. Koncepcja stygmatów, afrykańska wizja czasu jako koła oraz widmontologia Jacques'a Derridy są również wykorzystane do analizy powieści, ukazując inne poza psychiatrycznym wyjaśnienie doświadczeń głównej bohaterki. Rozdział zgłębia przedstawione w powieści dysfunkcyjne związki pomiędzy matką a córką, a następnie odczytuje powieść Perry w kontekście teorii Black Maternal Inheritance, która pozwala położyć nacisk na rolę jaką w powieści odgrywają ręcznie wykonane patchworkowe pikowanki (quilts) oraz pamiętnik praprababki głównej bohaterki. Pokrótce omówiona przemoc we współczesnych relacjach, której źródłem są doświadczenia dawne, związane z niewolnictwem, poprzedza kończącą rozdział analizę pokoleniowych różnic w emocjonalnych reakcjach i przeżywaniu tych samych doświadczeń.

Rozdział czwarty pt. **„I don't know how many lifetimes”: The heavy burdens of the past and the pain of the present in Gayl's Jones's *Corregidora*** ukazuje jak trauma przodków związana z niewolnictwem, i jej ciągłe podtrzymywanie, wpływa na współczesnych bohaterów. Moje rozważania dotyczące psychologicznie wymuszonej prokreacji w celach podtrzymania pamięci o przeszłej przemocy są przeprowadzone w świetle prywatnych przemyśleń autorki *Corregidora* oraz w kontekście ścisłej współzależności istniejącej pomiędzy popędami i afektami w ujęciu Tomkinsa. Rozdział ten zgłębia również przedstawiony przez Jones obraz macierzyństwa z naciskiem na utworzony w oparciu o afekty, zwłaszcza afekt pogarda-wstręt, system matriarchatu stworzonego przez przodkinie głównej bohaterki oraz zestawia instytucję małżeństwa z instytucją niewolnictwa. Dziedziczone przez główną bohaterkę wspomnienia oraz związana z nimi trauma zostają gruntownie przeanalizowane ze szczególnym naciskiem na koncepcję odtwarzania wspomnień i Złożonego Zespołu Stresu Pourazowego (Complex Post Traumatic Stress Disorder). Jako ostatnie w rozdziale zostaje przeanalizowane wykorzystanie bluesa jako środka służącego wyrażaniu emocji i pozwalającego na tworzenie historii kolektywnej. Do analizy roli bluesa w powieści Gayl Jones wykorzystałam obserwacje Houstona Bakera Juniora, Adama Gussowa oraz spostrzeżenia Tomkinsa dotyczące muzyki i afektów.

Ostatni rozdział noszący tytuł **„[W]hen your own kin hurts you”: Familial Violence in Zelda Lockhart's *Fifth Born* and *Fifth Born II: The Hundredth Turtle*** koncentruje się na analizie dwóch powieści tworzących duologię przedstawiającą przemoc

rodzinną i jej emocjonalne konsekwencje. Początek rozdział skupia się na postaci oprawcy, prawdopodobnych przyczynach jego aktów przemocy oraz znaczeniu tych aktów w kontekście omawianej powieści. Następnie gwałt na Elli Mae, czyli akt przemocy, który daje początek wszystkim innym zilustrowanym w powieści przejawom przemocy zostaje przeanalizowany przy użyciu obserwacji Tomkinsa dotyczących związku pamięci i afektów. Rozdział zgłębia też przemoc wobec Odessy, czyli głównej bohaterki, oraz kwestię dotyczącą wybrania właśnie jej na ofiarę przemocy domowej i seksualnej, a nie kogoś innego spośród jej licznych rodzeństwa. Konsekwencje przemocy doznanej przez Odessę zostały przeanalizowane przy użyciu nie tylko obserwacji Tomkinsa dotyczących takich afektów jak niepokój-strach lub pogarda-wstręt, ale również skryptu żałobnego Tomkinsa i teorii 'das Ding' Lacana w ujęciu Slavoj Žižka. Emocjonalny chaos jaki Odessa odczuwa wobec swojego ojca (i zarazem oprawcy) został przeanalizowany i poprzedza interpretację przedstawionych w duologii postaci matek, które zarazem chronią jak i krzywdzą swoje dzieci. Postaci matek wykreowane przez Zeldę Lockhart wpisują się doskonale w tradycję literatury afroamerykańskiej którą w swoich obserwacjach podkreśla Daryl C. Dunce, gdzie matka jest ukazana jako wybawczyni lub jako ciemniejszy cień swojego potomstwa. Powieści zostały zestawione z utworami Butler, Perry i Jones, gdyż przeprowadzona analiza ukazuje, że duologię Lockhart można odczytać jako utwór przedstawiający rodzinę jako komórkę zniewalającą kobiety i dzieci za pomocą przemocy fizycznej i psychologicznej.

Pięć przeanalizowanych powieści ukazuje, że pomimo tego, że nie możemy zmienić przeszłości i zanegować wpływu przemocy, która miała miejsce w przeszłości, jej wpływ nie musi krzywdzić nowych pokoleń w nieskończoność. Każda z powieści przedstawia konsekwencje przemocy wobec jej bohaterów. *Kindred* przedstawia konsekwencję dążenia do przeżycia podczas niewolnictwa, jego emocjonalną i fizyczną cenę. Powieść Butler ukazuje również cenę jaką oprawcy muszą zapłacić za wyrządzaną przemoc zarówno przemyślaną jak i tę będącą rezultatem aktu samoobrony. *Stigmata* ilustruje cenę głoszenia prawdy w kontekście wyrzekania się tej prawdy przez krewnych. *Corregidora* zmusza swoich bohaterów do stawienia czoła konsekwencjom dawania świadectwa przemocy dotyczącej minionych pokoleń. Bycie świadkiem kosztuje bohaterki utratę części własnej tożsamości na rzecz stania się instrumentem przekazu subiektywnej prawdy rodzinnej. Poddane analizie powieści Zeldy Lockhart przedstawiają cenę jaką jednostka musi zapłacić jako ofiara

przemocy rodzinnej i seksualnej oraz wskazują, jakie emocjonalne konsekwencje ponosi dziecko gdy nagle dowiaduje się, że jego całe dotychczasowe życie oparte było na kłamstwie i ukrywanych aktach przemocy. Każda z powieści ukazuje ból (zarówno fizyczny jak i emocjonalny) jaki wywiera przemoc, wszystkie ukazują również proces (lub przynajmniej jego początek) uśmierzenia tego bólu i budowania wolnej od niego przyszłości. Żadna z głównych bohaterek nie pozwala, aby przemoc zniszczyła jej tożsamość, pomimo niszczącego wpływu traumy każda z nich odnajduje się na nowo.

Afekty w ujęciu Tomkinsa są nierozdzielną częścią ludzkiego życia a przyczyny uaktywnienia danego afektu zmieniają się przez całe życie, są kształtowane przez indywidualne doświadczenia jednostek. Pomimo, że wszystkie powieści poddane analizie dotyczą tematu przemocy, każda z nich przedstawia inne przyczyny uaktywnienia się afektów i uruchamianie się różnych skryptów opisanych przez Tomkinsa. Omawiane przeze mnie powieści ukazują, że pomimo doświadczania podobnych sytuacji związanych z przemocą trauma zawsze niesie ze sobą dalekosiężne konsekwencje i pozostawia na ludziach swoje indywidualne piętno. Poprzez analizę przemocy ukazanej w wybranych powieściach współczesnych pisarek afroamerykańskich w świetle teorii afektów Tomkinsa jasne staje się, że wiele z ran wynikających z przemocy pozostaje niewidocznych, trauma może mieć wiele twarzy, z których każda przedstawia różne reakcje afektywne, umożliwiające czytelnikowi wgląd w skrywane rany emocjonalne, których często nie jesteśmy świadomi.

19.07.2021. Magdalena
Łapińska